

MÉREI FERENC A POLGÁRI ÉS A SZOCIALISTA EMBERESZMÉNY FESZÜLTSEGEI KÖZEPETTÉ⁺

PLÉH CSABA

CEU Kognitív Tudományi Tanszéke

Mérei Ferenc (1909–1986) életműve sok nyilvánvaló paradoxont tartalmaz. Ott áll az egyik oldalon az 1945 és 1949 közti kommunista nevelési vezér, aki az általa vezetett budapesti műhelyben és a nagy hatáskörű Országos Neveléstudományi Intézetben aktívan alakította az államilag szervezett szocialista iskolát, és ott van az 1950-től a partvonalra került, majd bebörtönözött értelmiségi, harmadik lépésként pedig az 1970-es évektől a lelki ellenállás alapú, egyéni életmód-szerveződések és csoportterápiák irányítója. Felfogásom szerint a kettősségek nem csupán az élet külsőségeiből fakadó kényszerek következményei, hanem Mérei szellemi arculatára végig jellemző belső dilemmákból fakadtak. A Franciaországban töltött korai 1930-as évek óta élt benne az a hit, hogy összhang teremthető a francia felvilágosodás örökségeként értelmezett baloldali, gyerekközpontú pedagógiai hitvallás (én ezt a polgári, individualizációs eszménynek tartom) és a kommunista társadalomszervezés egyenlősítő centralizációs elvei között. Szervező munkájában, miközben sokat tett azért, hogy a demokratikus eszményképeket követő általános iskola egyenlőség eszméje hassa át a szocialista nevelést, ezt összekapcsolta azzal a hittel, hogy a gyermeki közösségek sajátos érzelmikohó-szerepe meg tudja teremteni az összhangot az egyenlőség és a centralizáció között. Igyekszem rámutatni arra, hogy valójában nehezen összeegyeztethető a polgári individualizáció, mint a modern pszichológia egyik kiindulópontja és a hivatalnok eszményű szocialista közösségi felszabadítás. A gyerekekből induló liberális és az egyenlőség elvű baloldali eszmények az oktatás irányába nem olyan könnyen illeszkednek, mint sok baloldali polgár, köztük Mérei hitte volt.

Kulcsszavak: gyerekközpontú nevelés, általános iskolázás, központosított oktatás, elemi szocialitás, együttes élmény, szociometria

Levelező szerző: Pléh Csaba, 2092 Budakeszi, Zichy Péter utca 4. E-mail: vispleh@ceu.edu

⁺ *Köszönetnyilvánítás.* Köszönöm Sáskó Géza biztatását a dolgozat elkészítésére, s a kézirat gondos tartalmi szerkesztését. A tartalmat illetően sokat profitáltam Méreiről folytatott beszélgetéseimből Cameron Brinitzerrel, Forgács Bálinttal, Forgács Péterrel, Gergely Györggyel, Kardos Péterrel, Mészáros Judittal és Mérei Ferenc lányával, Mérei Zsuzsával. Gondolatmenetem egy része követi egy megjelenő dolgozatot Politzer György és Mérei Ferenc összehasonlításáról (Pléh 2021).

The work of Ferenc Mérei (1909–1986) the Hungarian social and clinical psychologist and for a time communist educational leader involves several paradoxes. On one hand, we have the leader of the communist education reform between 1945 and 1949, who, as head of the Budapest municipal institute for education and the Countrywide Institute for Educational Research helped shape socialist schooling. On the other hand, from 1950 on, there is the expelled ostracized intellectual, who is even sentenced to prison after the 1956 revolution. As a third step, from the 1970s on, he appears as the leader of small groups, displaying life style reforms relying on mental resistance and resilience. In my view, these dualities are not only due to constraints of external life events, but are embedded in the internal dilemmas of the intellectual tensions continuously characterizing Mérei. From the time he spent in France in the early 1930s he cherished the belief that a harmony could be found between a child-centered educational commitment as a continuation of the heritage of French enlightenment (I consider this to be a citizen individualization ideal) and the centralizing principles of communist social organization aimed at equalization. In his organizational work while he made many efforts to center socialist education around the program of a comprehensive school based on principles of democratic equality, he connected these to the belief that the peculiar emotional atmosphere of child communities could reconcile equality and centralization. I try to show that bourgeois individualization as one starting point of modern psychology is difficult to reconcile with community liberation with bureaucratic inspirations. The liberal child based ideals of education are not easy to reconcile with leftist ideals of equality – contrary to what was and is believed by many left wing citizen thinkers, among them by Mérei.

Keywords: child-centered education, comprehensive schooling, centralized education, elementary sociality, shared experience, sociometry

Mérei Ferenc életműve és hatása a mai magyar pszichológiában és nevelésben kicsit olyan, mint Vigotszkijé a szovjet-orsz pszichológiában: egy rejtett Isten, mint *Joravsky* (1987) fogalmazta meg Vigotszkijről. Ugyanakkor, mint a ritka kritikai elemzések Méreiről (*Lányi* 1999) megmutatták, munkássága tele van olyan durva és finom ellentmondásokkal, melyek értelmezésem szerint mind Mérei különleges kreativitását, mind sokrétű hatását magyarázzák. Ebben a tekintetben Mérei hasonlít a 20. századi szellemi hatástörténet két óriásához, Marxhoz és Freudhoz. Az ő sok mindenre kiterjedő hatásukat is legalább kétértelmű életművük okozta. Determinizmus és önalakítás, rejtett hatások és tudatos mozgalmárszervezés, lemezelenített természeti törvények és emberi értelemadás kettősségein át érvényesültek.

Egyszerre próbálom értelmezni a pedagógus, a pszichológus és az életmódformáló Méreit, ugyanakkor egyik területen sem megyek filológiai részletekbe. (Mérei életéről *Forgács* Péter 1987-es filmje, s a *Bagdy, Forgács és Pál* szerkesztette 1989-es emlékkönyv, valamint *K. Horváth* [2011] értekezése jó forrás. Művének összetettségéről pedig szintén *K. Horváth* [2011] és a *Borgos, Erős és Litván* szerkesztette 2006-os kötet, különösen *Borgos* [2006] írása, továbbá *Erős* 1995, 2017.) Értelmezésemben Mérei ellentmondásai egyben a 20. század közepi újító baloldali pszichológia ellentmondásai. Mérei a világnézeti marxista elkötelezettségét (egyenlőség, osztálymeghatározottság) próbálta

összekapcsolni a klasszikus felvilágosodás racionalizmusával (ami persze a sztálinistáktól sem volt idegen) és a gyermekközpontú, az egyéni különbségek kultuszából kiinduló polgári világgéppel, ami viszont az antikapitalista és a középosztály-ellenes politikai mozgalmár és oktatáspolitikus társai számára nagyon idegen volt.

Mérei dilemmáit sokszor életkorszakait összevetve, de sokszor egyidejűségben ismerhetjük fel. Néhány fontosabbat felsorolok kiindulásként. Mindenhol a gondolatjel után olvasható a fővonalbeli koncepció a létező szocializmus szürkeségében.

Személyes dilemmák – Szocialista világgép követése
 Avantgarde viselkedés, művészet – A demokratikus centralizmus fegyelme
 Polgári életmód – Pártkatona készenléti állapota
 Spontaneitás – Célracionális intézményi vezető
 Kreativitás – Igazodás, konformizmus
 Érzelmi kohó – Karteziánus racionalitás
 Empátia – Határozott vezetés
 Humanista klinikus – Társadalmi alkalmazkodás

Az ellentmondások megjelentek Mérei sokféle szerepmintájában. *Lányi Gusztáv* (1999) értelmezésében Mérei egyszerre volt forradalmár és kérdező, példakép, mester és ellenálló, hős, szürke eminenciás és kívülálló, politikai elkötelezett és az önálló pszichológia híve.

Az életút üzenete

A mi nemzedékünk az 1960-as években már a finom, a törekenysége mellett határozott vezetői stílusát és rendkívül szarkasztikus beszédét is megőrző Méreit ismerte meg. Számunkra nehéz volt elképzelni Méreit mint a Kommunisták Pártja határozott politikáját, a szocialista iskolarendszer és az egykori magyar kommunista tudománypolitika jelentős szervezőjét (*Huszár 1995*). Abban a korban, amikor mi ismertük, mint irányító mestert, s mint mintaképet, ő mindig az underground, a nem fővonalbeli, és a hatalomtól távoli pszichológiák és életszervezések képviselője volt. Olyan pszichológiát jelenített meg és tanított, ami mindig az esetek mellett állt ki, és mindig azt próbálta megmutatni, hogy hogyan lehet a legnehezebb helyzetből is kiutat találni, akkori kedvenc kifejezésével, az *elaboráció* (*Mérei 1985*) segítségével. Ennek lényege, hogy a feszültség-többlet a teljesítmény révén kiegyenlíthető.

Ugyanakkor nyilvános tanári megjegyzéseiben az 1960-as évek végén egyszerre volt egyenesen termelőközpontú marxista, és rejtett üzeneteket elemző pszichológus. Első összejelentésünkön, a Lipótmezőn tartott szakmai gyakorlaton bevezető mondataiban kifejtette, hogy *mi itt egészséget termelünk*. Aztán azzal folytatta, hogy a pszichológus ismeretelméleti helyzete az atomfizikuséhoz hasonlít. Mindketten olyan determináló erővel foglalkoznak, amelyek közvetlenül nem láthatóak.

Mérei sorsa különös emberpálya volt. Akárcsak Kardos Lajos, az akadémikus egyetemi pszichológia vezetője, Mérei Szondi melletti famulus társa s egyben majd a pszichológusok lelkéért folytatott küzdelemben a riválisa is az 1960-as években. Mindketten a *numerus clausus* világában lettek egyetemisták. Bár Mérei próbált magyar egyetemre, Pécsre jelentkezni, de oda nem vették föl, így Párizsban szocializálódott. Indulásakor

a magyar szocialista mozgalomból és az avantgárd művészetből Kassák inspirációját és Kassák attitűdjét vitte tovább. Azt az attitűdöt, amely mindig összekapcsolja az újítást, az avantgárd igényt az életmód újításával, illetve az esetek felkarolásával (K. Horváth 2009, 2011).

Méreinél ez az affinitás a művészet és a lélektan között örökre megmaradt. Nemcsak hozzászólt a művészethez, mint összegyűjtött művészeti írásai mutatják (Mérei 1986b), hanem művészek – mint Forgács Péter – mentora is maradt. Mérei maga így jellemezte ezt az áthallást művészet és lélektan között saját fiatal kora francia kultúrájában: „a francia szellemi élet egyre sürgette a korszerű, elemző fejlődéslelektant. A modernizmus úgy hangolta át az ízlést, hogy a gyermeki lélek megnyilvánulása egyik forrása lett az esztétikumnak. A gyermek szemével látni, ez nemcsak egy további szempontból gazdagítja ismereteinket, hanem egyben olyan indulati sűrűséget, drámaiságot visz az átélésbe, olyan esetlegességekben láttatja meg a lényegest, amelyet a gyermekek játékaiban észlelünk. A többszempontúság, az átlátszóság, a jelzés az ábrázolásban Braque-tól és Picassótól nyert művészi jogot, de ősforrása a gyermekrajz, s így hatásának magyarázatát is ott kell keresnünk. Proust motívumfüzéreinek, az emlékek érzelmi színezetét felelevenítő utalásrendszernek természetes mintája a kisgyermek élménygondolkodása. A fejlődéslelektannak a világnépek szintjén érvényes kidolgozása most már kulcs a kor szellemi áramlatainak megértéséhez, értékeinek magyarázatához.” (Mérei 1967a: 12.)

Mérei eredetileg közgazdaságtant (valójában inkább könyvelést) tanult Párizsban, majd a baloldal iránt mélyen elkötelezett Henri Wallon¹ egy kurzusával megismerkedve, áttért a pszichológiára. A Wallon-archívum kurzuslistája alapján feltehetően az 1934-ben könyvben is megjelent kurzusról van szó (Charmasson–Méchine–Parot 2001). Wallontól tanulta meg a baloldali elkötelezettség és a társas létből kiinduló pszichológiai gondolat összekapcsolását. Wallon számára a pszichológiában a baloldaliság a társadalmi egyenlőség gondolatát és a demokratikus oktatási hozzájárás iskolapolitikáját jelentette. Másik, Piaget-vel vitázva kifejtett baloldali mozzanata, hogy minden fejlődési kérdésben az elemi szocialitást kiindulásnak tartotta (Wallon 1958; l. Maury 1995 elemzését). Ez a két vezéreszme egész életében alapvető jellemzője lesz Mérei törekvéseinek is.

Mérei már Franciaországban is illegális kommunista volt, mint Mák elvtárs (egykori álneve, vö. Bajomi 1986). Mikor 1934-ben hazatért Magyarországra, fizetés nélküli asszisztens volt a Gyermeklélektani Intézetben, s továbbra is illegális kommunista maradt, a mozgalom különböző körei között mozgott. Ez – mint Hernádi (1987) interjújában is beszámolt róla maga Mérei – számos konfliktus forrása volt magyarországi mesterével, Szondi Lipóttal is, mert akárcsak Kardos vagy Molnár Imre, Mérei is Szondi tanítványa lett, formálisan 1938 és 40 között. Itt találkozott majdani társával és feleségével, (Molnár) Mérei Verával is. Szondival rendkívül sok új hatás éri (ezekről az évekről vö. Benedek 1991). Egyrészt az a hatás, amely révén a közgazdaságból hozott statisztikai és könyvelői attitűdöt Mérei össze tudta kapcsolni a pszichológus teszt-standardizáció módszereivel. Ez lesz majd Mérei egyik jellemzője az 1970–80-as években is, amikor a Rorschach-foltértelmezési próbát standardizálja Magyarországon, s egész tesztírányító fűzetsorozatot ad ki, aminek jegyzetanyagát posztumusz foglalja össze (Mérei 2002).

¹ Wallon 1931-ben belépett a francia szocialista pártba (SFIO), majd egyik famulusa, Politzer kivégzése után a Kommunista Párt tagja és ellenálló lett 1942-től.

Másrészt Szonditól tanulja meg az erősen genetikai alapú biológiai klinikai szemléletet is, amelyet azután próbál tompítani, összekapcsolni, elegyíteni a Wallontól származó szociális meghatározottságú klinikai elmélettel. De áttételesen Szonditól, a párválasztások elemzéséből származik Mérei (1967b) állandó szociálpszichológiai érdeklődése a páros szerveződés iránt.

Mérei az induló saját szakmai és családi élet közepette munkaszolgálatba került, 1942-ben először Szenkirályszabadjára, majd rossz magaviseletéért az orosz frontra. A munkaszolgálatot is a rá jellemző örök optimizmussal élte végig. Biztos volt abban, ahogy azt sok interjújában elmondta, hogy úgys ki fog onnan kerülni. Többedik kísérletére sikerült is átszöknie a Don-kanyarban a front túloldalára. 1945-ben már a foglyótáborbeli propagandamunka után – mint a Vörös Hadsereg által kiadott magyar újság egyik szerkesztője – jött haza a hadsereg egyenruháját viselve (Szemző 1946).

Itthon már nem a szerkesztői munkája lesz fontos, hanem a csoportlélektan meghonosítása az 1940-es évek második felében, politikai küzdelem és pedagógiai kampányolás a modern magyar világi oktatási rendszer megteremtéséért, az általános iskola mellett, ami a korban állami iskolázási monopóliummá vált, és a naiv hit a gyermekközpontú pedagógia és a baloldali elkötelezettség összekapcsolásában. Mérei politikai bukásában érvként ez utóbbit is felhasználták 1950-ben, hiszen maga a pedagógia bírálata egyben a gyermekközpontú nevelési eszmény bírálata is volt.

Még 1948-ban, a berlini szovjet blokádnak évében, éppen a Kossuth-díjjal történt kitüntetés évében publikált gyermektanulmányi könyvében egyértelműen letette a voksot amellet, hogy az ő értelmezésében a helyes szocialista nevelésnek a gyermekek individuális szintű megismerésére kell alapoznia. Ezt hamarosan Nyugat-barátnak és ellenséges polgárinak, azaz nem szocialistának deklarálják, eltávolítják minden funkciójából és kizárják az addigra kizárólagos pártból. Maga a pszichológiai alapoás volt gond. Az 1930-as évek közepétől érvényesülő sztálini doktrína szerint a pedagógiának van elsőbbsége, amit a pszichológia támogathat a saját adataival. A szocialista ember formálásának tárgya az általános gyermek, s az Új Ember célrendszere pártosan kijelölt.

Társadalmi meghatározottság és marxista pszichológia jelentése

Méreinél

Mérei közép-európai életében a pszichológusi és az (oktatás)politikus ihletések összekapcsolásának kulcskérdése volt a Nyugat-Európában kiforrrott politikai meggyőződés és az ugyanott kialakult marxi ihletettségű pszichológus szakmaiság összekapcsolása. Sokszor nyilatkozott az 1970-es években is ennek kapcsolatáról a kor egyik visszatérő jelszavával arról, hogy „van-e marxista pszichológia”. Mérei itt megmaradt a korán kialakult szakmai normájánál: a francia, különösen a walloni értelmezésű marxista pszichológia egyszerűen a jó pszichológia. Nem azért jó, mert marxista, hanem azért marxista, mert jó, az ember életújának valós konfliktusait értelmezi. Mai szemmel azt érzi az olvasó, hogy a szakmai mozzanat – különösen miután kiesett a hatalomból – fontosabb volt számára, mint a politikai célokat igazoló marxizmus. Ugyanakkor egy tekintetben mégis összekapcsolta a jó társadalomról alkotott eszméit és szakmai meggyőződéseit. A „marxista pszichológus” – mint minden jó pszichológus – az ember társas voltát keresi mindenütt, illetve az embert konkrét helyzetében s nem elvont lényként tekinti.

Mérei önmaga felépítette „pszichológiai marxizmusa”, hasonlóan kicsit szeniorabb szintén Magyarországról jött francia kortársához, *Politzeréhez* (1928, 1972; vö. *Pléh* 2021), jóval egyszerűbb, és ha nem bántó a fogalmazás, külsődlegesebb, mint a kortárs marxista pszichológiák. Mérei nem sokat törődött a tudat kérdéseivel, illetve a libidó és az emberi felszabadítás kapcsolatával, mint a freudo-marxisták tették (értékelésükre lásd *Erős* 1992 és *Pavón-Cuéllar* 2017). De nem foglalkoztatta a munka helye sem az emberképében, mint *Vigotszkij* (1930/1971) instrumentális pszichológiafelfogása hirdette. Nem foglalkozott azzal sem, hogy mi a fiatal Marx írásainak jelentősége a cselekvéseméltre alapozó marxista pszichológia számára, ahogy az emberi cselekvés teleológiájából kiindulva *Rubinstein* (1934/2004) vetette fel a tudat és a cselekvés egységét. Mérei, akárcsak mestere, Wallon számára a kulcskérdés az *ember elemi szocialitása* maradt.

Wallon, Mérei inspirátora, nemcsak gyermekpszichológus volt, hanem elméletalkotó is. Mint Wallon tanítványa s Mérei diáktársa, *René Zazzo* (1980) a Mérei által magyarra fordított könyvében bemutatta, Wallon azoknak a 20. századi pszichológusoknak a sorába tartozik, akik számára a fejlődés elemzése önmagában érdektelen volt, ezúton próbálnak magyarázó elveket találni a pszichológia azon alapkérdéseire, melyek egyike Méreinel is előkerülő mozzanat: a biológiai és társas együttes kezelésére. Wallon nem kiegészítő vagy „egymásra épülő” tényezőkként kezeli ezt a kettősséget, nem valamiféle megengedő attitűddel, hanem egyértelműen az ember biológikumában adott tényezőnek fogta fel a társas mozzanatot. Ugyanez igaz az Én és a Másik együttelekezéséről szóló elemzéseire.

Mérei értelmezésében ugyanez a walloni gondolat: „az együttesség-ből fakadt »én« visszahat a társasra, és ahogyan a gyerek saját énjét a másik mintájára alakította, úgy látja, érzi és ítéli meg a másikat saját szubjektumának a mintájára, így jön létre egyénnek és társasnak, az »én«-nek és a »másik«-nak az az állandó kettőssége, amelynek egyensúlya a közösségi alkalmazkodás feltétele, zavara pedig a kóros tünetképződés egyik forrása” (*Mérei* 1967a: 18).

Ezt a mozzanatot Mérei a pszichológiai marxizmus értelmezésébe illesztette. Felfogásában az ember elemi társaságából kiinduló pszichológiai marxizmus együtt jár a baloldali egyenlőségi elkötelezettséggel. „Miért olyan vonzó Wallon a marxisták számára? Ennek talán a magyarázata Wallon felfogása az én-élményről. Létezik – mondja Wallon – a régi pszichológiának az az elgondolása, hogy pusztán az élet, az érzékelés, az észlelés képességei kibontakoztatják az emberben azt, hogy én - én vagyok, hogy az érzékelés és cselekvés eredményeképpen kibomlik a magányos én, és ez nyújt majd viszonyítási rendszert a másikkal, a társnak a megítéléséhez.

Ezen a ponton Piaget-val, Sartre-ral, Malebranche-sal, az egész metafizikus pszichológiával száll vitába. Wallon filozófiája szerint a társnak, a sociusnak elsődleges szerepe van a személyiség kialakulásában. A cselekvéstől vezet az út a gondolkodásig, de a cselekvésből csak akkor lesz gondolat, ha a másik, a társ – mint pár, mint csoport, mint társadalom – beékelődik a folyamatba, megerősíti a spontán cselekvést, s tükröt és mintát tart elem.” (*Mérei* in *Papp* 1969: 81.) Éppen ezért különösen fontos az egyenlőség megléte, hiszen meghatározza az egyén felnőttkori gondolkodását.

Zazzo értelmezésében Wallon életművében továbbá az érzelmeknek tulajdonított pozitív konstruktív szerepet. A mozgás kitüntetett jelentősége a descartes-i emberkép intellektualizmusát, az Én keletkezéséről kialakított elmélet pedig a magányos meg-

ismerő Én kiindulópontként kezelését s az általános individualizmust haladja meg. Zazzo, s barátja és fordítója, Mérei értelmezésében Wallon marxizmusának a kulcsa is tudományos gondolkodásmódjával kapcsolódik össze. Wallon számára a marxizmus módszer a pszichológiában, a tárgyban inherensen benne levő ellentétek felismerésének és kibontásának módszere, amiből azután tartalmilag a polgári gondolkodás régi anti-nómiáinak, s végső soron egyén s társadalom vagylagos szembeállításának meghaladása fakad. Wallon és tanítványa, Mérei is beilleszkedik abba a francia hagyományba, mely a baloldali demokratikusság mellett a klinikai ihletésnek megfelelően nagy egyéni eltéréseket is elismer, s ezzel az egyenlőség elv mellett előtérbe állítja az egyéni különbségek értelmezését is.

Mérei (1967a) a saját maga számára megfogalmazta Wallon fejlődési gondolatmenetének lényegét:

1. Az ember lelki életében a fejlődés a cselekvéstől vezet a gondolkodásig.
2. A fejlődés menete szaggatott, válságok szakítják meg, ugrások teszik egyenlőtlennek.
3. A fejlődésnek walloni felfogásában a társas mozzanat kiindulópont.

Wallon társasság- és fejlődésértelmezését Mérei már igen korán, a háború alatti rendkívül aktív korszakában megkísérelte alkalmazni. Az első könyve (Mérei 1942) a meglehetősen baloldali, valójában a Wallontól hozott inspirációkat továbbvivő, *A pályaválasztás lélektana* c. munkájának két mozzanata máig figyelemreméltó. Az egyik a szociális elkötelezettség az ember és a foglalkozás egymáshoz illesztésében. Mérei nem azok közé a baloldali gondolkodók közé tartozik, akik szerint minden proli gyerekeknek az a helyes út, hogy belőlük latintanárrá legyen, hanem az, hogy a szegények és elnyomottak az iskoláztatás révén megtalálják az önmaguknak legjobban megfelelő foglalkozást. Ennek a gondolatmenetnek képviselőjeként lesz majd 1945 után Mérei az általános iskola eszméjének elsődleges politikai harcosa Magyarországon, amivel sajátos konfliktusokat vállal, az állami iskolázás révén az egyházi konzervatívokkal, a francia ihletésű egyénítés révén a kommunistákkal szemben. (L. Sáska 2011; Katona 2017; K. Horváth 2019b.) Mint Sáska (2011) is rámutat, a hazai iskolai hagyományban a 19. századi gimnáziumi oktatás a kezdetektől individualizáló volt. A népoktatás viszont nem. E különbség megszüntetése az egyenlőség megteremtésének célja volt, melyhez az egyik út a középfokú oktatásban is megszüntetni az individualizációt, a másik: a népoktatásba is bevezetni. Az első a szovjet, a másik a svéd modell. Mérei akarva akaratlanul a svéd modell mellett állt ki.

Ma már tudható, hogy a földosztás és a középosztály rovására létrehozott populista politika moszkvai termék volt, bármennyire is francia ihletéssel lépett bele Mérei. Mindez végül is a számunkra balul sikerült, 1945 körüli Jaltában elhatározott választások megnyerésére készült. Az alapvető cél homályban maradt, de az eszme, ami ekkor ideológiai volt, tovább élt. Mérei mint naiv baloldali demokrata a szekuláris iskolázás francia polgári eszményét képviselve küzdött az általános iskoláért. De rá csak a teljes hatalomátvételig volt szükség, éppen azért, mert érvelése túlzottan gyermek-, s nem intézményközpontú volt.

A másik érdekes mozzanat ebben a kis pamfletben, hogy a marxizmusból vett társadalmi determinisztikus gondolatot megpróbálja összekapcsolni az egyén megismeréséből kiinduló pszichológiai determinizmussal. Mérei észjárására (s persze franciaországi kutatási emlékeire is) jellemző, hogy ezt a nagyon absztrakt gondolatot már ekkor is

igen frivolán fogalmazza meg. Azt mondja, hogy legalább Zola óta mindannyian tudjuk, hogy a városi prostitúció a szegénységből fakad. Jellegzetes prostituált életút, amikor a falusi kislány „feljön” a nagyvárosba, és ott rossz társaságba keveredik, majd egy szerelmi afférba bonyolódik, a férfiak elkezdik kihasználni stb. Ez lenne a prostitúció ismert szociológiai útja. Mérei kérdése azonban az, hogy vajon miért nem lesz minden faluról érkezett cseléd lányból prostituált? A pszichológia ott lép be, hogy meg tudja mondani – például a személyiségvizsgálatok segítségével –, hogy miképpen is választódnak ki egyes emberek az átfogó társadalmi determináció keretei közepette.

1945–49-ben a megújuló magyar pszichológia és nevelésügy egyik vezetőjeként Mérei ezeket a kiérlelt gondolatokat viszi tovább.

A nevelésről és a gyermeki fejlődésről

Nemes Livia, Mérei korai gyermekfejlődési kutatásának munkatársa, elítélt pertársa (vö. *Gál* 2009), a későbbi neves pszichoanalitikus, igen részletes életinterjúban számolt be erről egy francia szaklapban (*Valachi* 2008). Az interjúban Nemes beszámolt arról, hogy milyen szerepe volt Méreinek a gyermektanulmányi munkában az 1940-es években és a háború utáni esztendőkből. „Mérei a korai 1940-es években magánórákat adott lakásán, Piaget és Wallon nyomdokain haladva tanított gyermeklélektant. [...] Az órákra olyan embereket hívott meg, mint a gyermek-tesztelési módszereket használó, neves osztrák pszichológust, Charlotte Bühlert. Mérei teszteljárásokat mutatott be a gyermekek intelligenciájának vagy személyiségének megismerésére, bemutatta Piaget kikérdezési módszerét is. Ezekkel a módszerekkel jó kapcsolatot tudott kialakítani a gyerekekkel, hogy gondolkodásukat feltárhassa. Élvezte a gyerekek ötleteit, kibontakozásukat, és gondolkodásmódjukat. Mérei fantasztikusan végezte ezt a munkát, kicsit olyan volt, mint Piaget. [...] 1945-ben úgy éreztük, hogy miénk a világ. Részt veszünk az ifjúság fejlesztésében, abban, hogy máshogy neveljék a fiatalokat és hogy széles látókörű nevelőkkel találkozzanak. Sok vizsgálatot végeztünk az iskolai pedagógiai programokkal kapcsolatban.” (*Valachi* interjúja Nemes Líviával, 2008: 37.) 1945 után a felszabadulás érzése és valami új születésében való segédkezés sokakat vonzott és cselekvésre késztetett.

Mérei maga is sajátos perspektívából látta ezt. Piaget nekrológiájában a következőket mondta: „A gyermek ügyét már a századforduló beiktatta a lelkiismereti feladatok jegyzékébe. Fel kell szabadítani a gyereket attól, hogy kis felnőttként kezeljék, megvonják tőle a kíváncsiságnak és a szabálytalan ismeretszerzésnek, a képzeletnek és a játéknak, egyszóval a *gyermekinek* a jogát. [...] A korai feltevésnek azonban mindaddig nem voltak érvényes bizonyítékai, amíg Piaget nem valószínűsítette a gyermeki gondolkodás *más-ságát*.” (Mérei 1981: 91.)

Mérei (1945) rögtön a háború után kiadott egy kiskátét a gyermeklélektanról egy kis könyvkiadónál az általa szerkesztett sorozatban. A könyvecske – *A gyermek világnézete* – Piaget előtt tiszteleg a címmel, hiszen Piaget emeli ki a gyermeki világnépet. Valójában azonban a gyermeki társas szerveződés fejlődésének az elemzését mutatja be. Szerinte a gyermek magányos Robinsonból fél éves korában válik társas lénné, azután a családi csoportokon, a bandákon keresztül 11-12 éves korára eljut az erkölcsi szabályok irányította szervezett csoportokhoz. Ezekben a szakaszokban jelennek meg a felnőtt világnézet gyermeki előállapotai: a jó-szegény-igazságosság mércéjéből jön

létre a demokrácia világnézeti tartalma, a bandákhoz való ragaszkodás, a közösséghez való szabad ragaszkodás, a játékszabályokon keresztül vezet az út a törvényesség tudatáig, a gyermeki hierarchia, az ünnepélyek szeretete és a gyermeki optimizmus elvezet a vezetőhöz való felelősségteljes viszony kialakításához. A játékos öntevékenység, a robinzonkodás a konstruktív társas fejlődés tényezői (*i. m.* 112). Ezeknek a fejlődési stációknak az ismeretében kell az ideológiai nevelést megszervezni (*i. m.* 114).

A kis könyvnek volt egy nem nyilvánvaló filozófiai mozzanata is, Mérei visszatérő kérdése az ember kétféle meghatározottságáról. Mérei végig küzd az emberi lélek biológiai és társadalmi meghatározottságának problémájával, két mestere, Wallon és Szondi üzeneteivel. „A fejlődés során *nem* [P. Cs. kiemelése] a biológiai jelenségek válnak társadalmivá. A *societas* nem az ösztönökből származik. Az ösztönös és társadalmi, mint két egymást keresztező fejlődési vonal jellemezhető. Kezdetben a magányos lényekből ösztönös, közvetlen társas kapcsolatok formálnak párokat. Aztán a bandák összehangolt mozgásával, megjelennek az első csoportok, magukba olvasztva és lassan elsorvasztva az ösztönös párokat, mint társas formákat. A páros kapcsolatok azonban megmaradnak a szervezett csoportok kialakulása során is, mint ösztönös kapcsolatok [...]. Az egyéni lélektan szempontjából a társadalom kohéziós hatalmát a csoportélmény képviseli, mely kezdetben az együttlétből és az együttmozgásból származik. Ez hatékonyabb és nagyobb követelményeket támaszt, mint az egyéni és páros élmények, mert a csoportok *sui generis* összetartó erejéből táplálkozik.” (Mérei 1945: 108.)

Mérei mint fejlődépszichológus, és ezzel párhuzamosan mint a szekuláris általános iskola bevezetésének egyik kommunista politikus irányítója, évekig képviselte azt a mély meggyőződését, hogy a gyermekközpontú nevelés összeilleszthető az új – később számára is utópiának bizonyult – szocialista társadalom feltételezett követelményeivel. A felnőttek világában *casus belli*-vé váló pedológiai könyvében a következőket mondja: „A gyermektanulmány közvetítő szerepet játszik a gyermeklélektani kutatás és a nevelés gyakorlata között. A gyermeklélektan alapos ismeretére támaszkodva válaszol a nevelés kérdéseire. Ugyanakkor összegyűjti a nevelők gazdag tapasztalatait a pszichológusok számára, akiknek megvan az a veszélyük, hogy a mesterségesen konstruált kísérletekben félrevezető információkat kapnak.” (Mérei 1948: 1.)

Szerinte egy sajátos területet, a társadalmi nevelést tekintve, a pedagógiai rendszernek nem a meglévő társadalmi szerkezet és felelőség kész fogalmait kell átadnia. Ehelyett, a gyermeki állapot fejlődése szerint spontán épülő társas struktúrákra kell építsen. „A haladó világnézet egyéni és szociálpszichológiai összetevőire kell támaszkodnunk”, s ez lehetővé teszi, hogy „a gyerekek saját közösségeiken keresztül *jussanak el egy szabadon alkalmazható emberi szintre*. Ez a világnézet nem egy írott, verbálisan megtanult és tudott, vagyis elfeledhető szabályrendszer lesz, hanem egy cselekvési mód. Nem azért engedelmeskednek neki, mert engedelmeskedni kell, hanem mert nem is tudnak máshogy tenni.” (Mérei 1948: 114–115.) Mindemellert Mérei nem naiv, tudja, hogy „a gyermeki világból, amelynek alakítója is volt, a serdülőnek át kell lépnie a felnőttek világába, amely idegen keretekbe szorítja és többszörösen alárendeli” (*i. m.* 113). Számára az autonóm gyermekkor az igazán vonzó állapot.

Mérei sokat tett is e téren. A készülő általános iskolai tanterv keretében két igen modern, élettant, genetikát, evolúciót és pszichológiát a társadalomismeret alapjaival összefonó tankönyvet készített munkatársaival a 7. és a 8. osztályosok számára *Az ember élete* címmel (Gleiman Anna és Mérei Ferenc 1947; Havas Ernő, Gleiman Anna és Mérei

Ferenc 1948). A könyvek próbatanítása a parlament 1947. október 28-i ülésén politikai botrányt indított el. A keresztény vezérszónokok az evolúciós mozzanatot becsmérelték, hiányolták a könyvből a keresztény szempontokat, a hercegprímás interveniált a miniszternél, és végül a visszavonatták. Szomorú oldala a neveléstörténetnek, hogy a komplex emberismeret pszichológusok kezdeményezte oktatása az egyházi fundamentalizmus miatt akadt el.

A Magyar Kommunista Párt Pedagógiai Bizottságának vezetőjeként Mérei többször kifejtette elképzeléseit az iskolareform és a pszichológia kapcsolatáról is. A legértékesebb az 1947-1948-as pártfórumon tartott előadása, amely jóval később, az 1985-ös oktatási törvény léghőmérsékletében jelent csak meg a Mihály Ottó szerkesztette *Neveléstudomány és Iskolakutatás* c. lapban. Ahogy a dolgozat kivonata mondja: „kiindulópontom egy szembeállítás a reform hívei egyrészt, másrészt a reform ellenzői között [...]. A javasolt reform, vagyis a 8 éves általános iskola nevelésfilozófiai lényegét pedagógiai realizmusnak nevezem. Ennek főbb mozzanatai a gyerekek és fiatalok közösségi, közös szocializációja, a teljesítmények–követelmények pozitív értékelése, és a közös élmények pedagógiai sugallatainak kidolgozása, valamint a hatékonyság növelése kiscsoportokban.” (Mérei 1985: 9).²

K. Horváth Zsolt (2019b: 288) egy szempontot követő optimista olvasatában a gyermekközpontú és az egyenlőség kiemelő elvek összeegyeztethetőek voltak: „Annak a neveléspolitikai fordulatnak a középpontjában, mely az 1945 utáni néhány évben megindult, a gyermek, az iskola, a politikai és társadalmi egyenlőtlenségek elleni küzdelem állt a középpontjában. Jóllehet már korábban is bőven találhatunk a gyermekközpontúságra példát, ám eddig nem volt olyan magyarországi oktatáspolitikai, mely a fentebbi fogalmak közötti viszonyt ilyen radikálisan újragondolta volna.”

Mérei részletesen érvelt amellett, adatok nélkül, főképp retorikusan, hogy a 8 éves általános iskola, a diákok szelekciójának megszüntetésével jó alap lesz a munkásgyerekek esélyeinek növelésére, ugyanakkor, ellentétben az általános iskola polgári és egyházi kritikusaival, nem fogja csökkenteni az iskola hatékonyságát. „Az iskolai szelekció klasszikus felvetői az elitiskoláért harcoltak, míg mi az emberek fejében bízunk” (Mérei 1985: 15).

Ugyanakkor, az akkorra már az iskolarendszer elfogadott elemévé vált reformpedagógiával szemben, Mérei kiállt a szilárd tudásalap mellett. Mint későbbi pszichológiai munkásságában is, az iskolarendszerben is előtérbe helyezte a teljesítményt és az erőfeszítést. Komolyan hitt abban, hogy az iskolai közösségek fejlődésével feloldható lesz a gyermekközpontú és a társadalomközpontú iskoláztatási hozzáállás ellentéte. Az általa hirdetett *pedagógiai realizmus* nem ideológiai alapú megközelítés, hanem egy alakulóban lévő társadalom, egy új társadalmi struktúra kialakításához illeszkedő nevelési és intézményi rendszer. Golnhofér Erzsébet (2004) részletesen bemutatja Mérei erőfeszítéseit a gyermekközpontú pedagógia, a haladás, a társadalmi egyenlőség és a tanügyi központosítás összekapcsolására.

Ez K. Horváth Zsolt (2019b: 294–95) értelmezésében egy valójában nem kommunista ihletésű, de egyenlőség alapú demokráciát volt hivatott megvalósítani. „Így a gyermekek társadalma a gyermekközpontú, demokratikus iskola szabályaival, ugyanakkor spontaneitásával és önkéntességével a társadalom demokratikus nevelésének modelljévé

² Mint az eredeti megjelenés mutatja, a kiadvány szerkesztője Habermann M. Gusztáv volt. Feltehetően az 1950-es évektől állandóan megfigyelt Mérei utolsó rendőrspicilje.

lényegült Mérei Ferenc szemléletében. Dacára annak, hogy [...] Mérei szakemberként az MKP égisze alatt dolgozott, szakpolitikai programjai egyértelműen a nyugati típusú szocialista (szociáldemokrata) neveléspolitikai elveket tükrözték (demokratikus szellem, nem hierarchikus szerveződés, csoportmunka, társadalmi igazságosság)."

Mérei is áldozata lett a Moszkvából induló politikai tisztogatásnak, amely valamennyi, a birodalomhoz újonnan csatolt országot érintett. Ennek elemeként a magyarországi pártvezetéstől kapott éles, ideológialapú kritikák hatására tért át egy inkább ideológiai, mint gyermekalapú megközelítésre. Őt is polgári elhajlással és a Nyugat követésével vádolták, miként a harmincas évek szovjet pedológusait, noha 1949-ben az általa vezetett Neveléstudományi Intézet *Értesítőjében* megjelentette és helyeselte az 1936-os szovjet pedológia tévelygéseit leleplező párthatározat szövegét, ám még ugyanabban az évben egy igencsak pártszerű önkritikára kényszerült (Mérei 1949c).

A gyermekközpontú nevelés meggyőződéses szakmai és politikai képviselője a szocializmus fordulatot vett értelmezésében „felismerte”, hogy még a gyermeklélektanban is nemzetközi és osztályharc folyik. Ezzel a pszichológiájának egészét mintegy alávetette a centralizált nevelés elvének és a nemzetközi kommunista mozgalomban az akkor egy éve indult zsdanovi osztályharcos hidegháborús kultúrpolitikának. Eszerint nincsen ártatlan tudományos nézet, csak *Mi versus Ők* közötti harcok vannak. Minden, nem a párt vonalának megfelelő elmélet vagy „tudományos tény” a nemzetközi osztályharc keretében értelmezendő, mint imperialista aknamunka. „Kétféle gyermeklélektan van. Van a polgári gyermeklélektan, mely a nevelés irányítását hirdeti és a valóságban eszköz az osztályhelyzet rögzítésére, s ezzel az osztálynyomás bizonyítására. Van egy szocialista gyermeklélektan, mely a szocialista neveléstudomány része, az új ember alakításáért folyó rendkívül feszült harc eszköze. Segíti a tökécs maradványok kiirtását, s a szocialista ember új vonásainak kialakítását” – hangzik az Új Ember koncepciója (Mérei 1949c: 69). (Ennek pedagógiai elemzésére vö. Sáska 2011.)

Továbbá sőt hibáinak, sőt, egyenesen bűneinek jellemzésében Mérei így írt: „Nem vettem észre, hogy a vonások, a személyiséget, a tudatot a társadalom határozza meg. Konkrétabban, nem ismertem fel, hogy a szocializmus körülményei között élő embereknek más jellemzői vannak, mint a kapitalista körülmények között élő embereknek. *Gyermektanulmány* című könyvem módszertani és magyarázó elvei a történelemtől és a társadalomtól független embert tételeznek fel, s tagadja, hogy az emberi vonásokat a társadalmi viszonyok határozzák meg. A technikai aspektusok szintén a burzsoá objektivizmus vonalába estek. Feltételezve, hogy a különböző pszichológiai irányok értelmezései és magyarázó elvei lehetnek hibásak, közben azonban módszerük és technológiájuk jó és használható [...]. A technológiának ez a fetiszizálása ugyancsak a burzsoá objektivizmus jellemzője. Különösen érvényes ez az amerikai pszichológiára és gyermeklélektanra. Az amerikai pedagógia és pszichológia dekadenciáját legjobban a technológiai aberrációk mutatják” (Mérei 1949c: 72–73) – írja Mérei 1949-ben, aki az 1960-as évek közepétől ennek a méricskélő pszichotechnikának egyik apostola lesz.

Mérei úgy folytatta, hogy a jövő a szovjet nevelésmélettől való tanulástól függ, s a pszichológiát az új szocialista embert létrehozni hivatott szocialista pedagógiának kell alátermástanian. Ennek megfelelően kezdi saját lapjában halványan dicsérni Makarencót, aki a pedológia elleni kampány tevékeny szereplője is volt (Mérei 1949d).

A Magyar Kommunista Párton belüli harcokra jellemző, hogy Lázár György (1950) a párt ideológiai főlapjában, a *Társadalmi Szemlében* megjelent bírálatát a pszichológ-

gus Méreivel szemben egy hivatásos kommunista mozgalom (Méreik) ellen folytatta. Méreik a szocialista pedagógia nevében küzdött a régi gárdával, az egyházi és polgári iskolaüggyel. Lázár azonban Méreiket bírálja egy még fiatalabb nemzedék nevében. Mint *Knausz (1986)*, majd *Golnhofer és Szabolcs (2013)* levéltári kutatásokon alapuló munkája kimutatta, máig sem világos, hogy mennyi pártutasítás és mennyi személyes meggyőződés volt Lázár fellépésében.

Méreik, a Központi Vezetőség 1950. márciusi határozatát követően a hivatalos elismertségből kizuhanva, visszatért eredeti értékkombinációihoz. Ahogy *K. Horváth Zsolt (2009, 2011)* Méreiről szóló PhD-értekezésében, majd egy külön elemzésében írja, Méreik a kreativitás fogalma köré szervezve mondanivalóját, megmaradt egy hagyományos „azonos lehetőség” demokratának. „Méreik ugyanakkor megőrizte azt a baloldali meggyőződését, hogy a kreativitás és a tudás kreatív alkalmazásának képessége csak akkor értékes, ha a társadalmi elit privilégiumát a közoktatás révén, közös kincssé tesszük; ez a nevelés célja. A pszichológus persze nem naiv, és tudja, hogy az iskolák többnyire nem valósítják meg ezt a feladatot [...]. A nem konformista mozzanatokban megjelenő kreatív potenciált sokszor nehéz megkülönböztetni az értelmetlen lázadástól, bár az előbbi a tanárnak meg kell erősítenie és ennek felismeréséhez – érvelt Méreik – kreatív tanításra van szükség. Csakhogy a kreatív tanárok képesek tömegesen kreatív gondolkodásra nevelni az embereket.” (*K. Horváth 2019a: 35.*)

Szociálpszichológiai gondolatok és a nevelésügy

1945 és 1985 között Méreik pszichológusként már olyan részben empirikus, részben elméleti életművet hozott létre, amely, miközben a társas lét építőköveit kereste, egyben a tényleges emberi társas/társadalmi élet (köztük Méreik sorsának) drámai eseményeit konkretizálta. Nagy életfordulatai közepette ki tudott dolgozni egy olyan „társas-materialista pszichológiát” (ez saját kifejezése), mely korai marxista meggyőződéseiből indult ki. Bár Méreik a későbbi, saját véleményvezér szerepét hangsúlyozó interjúiban tagadta elméleti irányultságát („Nekem nincs absztrakt mondanivalóm” – mondja 1987-es posztumusz megjelent interjújának már a címe is – *Hernádi 1987*), valójában egy nagyon fontos elméleti kérdés mozgatta egész életében, az, hogy milyen az *elemi társas jelenségek és a társadalmi meghatározottság viszonya*.

Az egyén és a társadalmi meghatározottság összekapcsolása minden baloldali pszichológia alapvető kérdése. Méreik már fiatalon szembenézett ezzel a problémával. „Pályám kezdetén, Párizsban a cél egyszerűnek és világosnak tűnt. Tudtam magamról, hogy marxista vagyok és pszichológus akarok lenni. Innen származik az az alapvető gondolat, amely a pszichológia legkülönbözőbb területén végig kísért, a legkülönbözőbb vizsgálódási területeken: hogy jön létre a társadalom és az egyének találkozása, s hogyan érik el a társadalmi benyomások az egyént?” (Méreik in *Papp 1969: 77*)

Egy másik interjújában arra is rámutat, hogy a francia-angol *social* kifejezésnek a magyarban két fordítása is van: társas és társadalmi. „A »social«-nak a magyarban két rokon jelentése van: az, hogy társadalmi (makroszociális, intézményes) és az, hogy társas (mikroszociális, kis csoporthoz, baráti körhöz, családnak stb. kötött). (Méreik in *Hernádi 1987: 593*.) Miatán e két meghatározottság, a társas és társadalmi összekapcsolásával próbálkozott már az 1942-es könyvében, a személyes sorsa adott ennek új megvilágítást. „Először a pályaválasztás jelenségkörét vizsgáltam. Ott próbáltam kimutatni,

hogy a társadalmi hogyan határozza meg az egyéni döntést. Spekulatív kacsaringókkal szőttem a magyarázatot. Hamar rájöttem, hogy szépen és okosan fejtegettem, de tulajdonképpen semmit sem mondtam. Jött a háború és a munkaszolgálat évei. Ennek tapasztalatai vezettek oda, hogy a kisközösségek közvetítésével érvényesül a társadalmi hatás. Életemnek ezen a legnehezebb pontján (kicsit még a börtönnél is nehezebb volt) tanultam rá arra, hogy egy kis emberi együttes hogyan emelheti átlagosan efficiens személyek hatékonyságát, társas penetrációs képességét magasabb szintre. Így jutottam el az »együttes élmény« gondolatához, amelynek kísérleti megfogalmazásához a háború után azonnal hozzákezdtem. Így jutottam a csoportdinamika jelenségköréhez.” (Mérei in *Hernádi* 1987: 593.)

Pedológiai könyvében a kettéválasztást mint elsődleges társas és társadalmi kettősséget fogalmazta meg. „A társas kapcsolatok vizsgálatával összefüggő jelenségeket két magyarázó elv köré csoportosíthatjuk: az együttes élmény fokozott öröme, a társas kapcsolatok egyéni átélése egyben az a pont, ahol vizsgálódásaink nem tudnak mélyebbre hatolni. A társadalmi modell magyarázza azoknak a külső viszonyoknak a formáló hatását, melyeken túl az egyén egy társadalmi osztály vagy réteg tagjaként jelenik meg, vagy egy intézmény esetleges képviselőjeként. Vizsgálódásom kiterjesztése erre a területre már a szociológiához tartozna.” (Mérei 1948: 157.)

Mérei klasszikus, *Az együttes élményt demonstráló, 1947-es monográfiája* javarészt óvodás korú csoportok kézzel kódolt, munkaigényes megfigyelésén alapult (Mérei 1947a). Az 1947-es könyvnek (mely 1948-ban újra megjelent, s két angol változata is van, Mérei 1949a és Méarei [sic], 1994) többszintű üzenete van. Először is a társasságot bevezette az egyéni elmébe. A társas világnak Mérei szerint nemcsak ellenőrző szerepe van, hanem specifikus élményléte is. Az elszigetelt egyén élményeivel szemben a csoportban máshogy élünk át dolgokat. Mérei megkülönböztette a pusztán együttléten alapuló együttes élményt a társadalmi hatásoktól. A kis könyv eszmei tónusa jól illeszkedett a kor kommunista magyar közösségi retorikájába, Makarenko kezdeti kultuszába, ahol a sztálini értelmezésű kommunista nevelés hőjét szembeállítják a polgári individualizmussal is.

Munkatársa, a Kurt Lewin berlini laboratóriumából érkezett, már említett Gleiman Anna egy igen részletes francia nyelvű magyar kormányzati bemutatásban úgy állítja be 1948-49-ben Mérei munkáját, mint ami túllép a hagyományos szociológia korlátain. A klasszikus szociálpszichológusok kiinduló problémája, hogy a szociálpszichológiai jelenségeket az egyéni lélektan analógiájára értelmezik (Le Bon, Freud), vagy pedig az egyéni tudatot tekintik a társadalom analógiájára (Durkheim). Gleiman Mérei újításait úgy mutatja be, mint amelyek az egyén és a csoport közti interakcióra összpontosítanak, mikor azt elemzi például, hogy hogyan veszi át a csoport értékeit és szokásait az újonnan érkezett vezető. Két fontos mozzanat van itt. Az egyik a vezető és a csoport közti kölcsönhatás, a másik pedig az, hogy „a csoport több, mint a tagok összessége és eltér a tagoktól. A több különlegessége a hagyományban jelenik meg. A hagyományt azonban a csoportot alkotók érvényesítik, s ezáltal hatékonyabbá válnak.” (Gleiman 1948/49: 108.)

A Mérei bevezette fogalmak a magyar szociálpszichológia önazonosságának s nemzetközi hírének központi kereteivé váltak (Erős 2017; Kiss 2019). Mérei mind személyes, mind szakmai életében 40 éven át a csoportokra összpontosított. A magyar szellemi életben ő volt a *hálózati mintaképző archetípusa*. Azok a hálózatok vagy – saját terminológiájával – csoportok és közösségek határozták meg életét, amelyekhez nemcsak hogy

hozzátartozott, de amelyeket ő is keltett életre. Ugyanakkor ezen életmódbeli hatások mellett, legfőbb tudományos adalékai az egyén és a csoport, a sokszor csak feltételezett demokrácia és az egyéni boldogság, a jó és a rossz közti hálózati viszony kérdései voltak.

Mérei később különböző irányba fejlesztette tovább az együttes élmény gondolatmenetét. Kifejtette az *utalást*, mint egy szemiotikai csoportemlékeztetőt. Ezt a koncepciót először az 1961-ben a börtönben keletkezett *Lélektani naplóban* (Mérei 1986a), majd cikkekben is kifejtette (Mérei 1989, 1997). Az utalás valójában a korábbi együttes élményre való célozgatáson keresztül adja meg az emberek közötti emlékezeti integráció összefoglalásának lehetőségét. Az utalás érzelmi feszültséggel utal a korábbi élményekre, s egy sajátos jelrendszert alkot (Mérei 1989).

Az 1940-es évek pedagógiai reformjának aktív politikai vezetője, amikor kegyeszített lett, sőt, börtönbe is zárták 1958-ban (Gál 2009), a hatalom és a közösségek közti viszony reflektív mérlegeléséhez jutott el. Kidolgozott egy szociálpszichológiai peremhelyzet-elméletet (Mérei 1987a), amely a Saulus és Paulus, Mérei kedvenc bibliai története, gyakori szerepváltásait eredményezi.

Mérei a börtönökben is megőrizte az egész életszemléletét és szakmai munkásságát jellemző hármastételét. Itt is és utána is mindig tanított, ő volt a Tanár Úr, aki miközben léptéket váltott például kis és nagy csoportok között, mindig és mindenki számára a fejlődés lehetőségét mutatta fel. Mint börtönjárt egykori mozgalmi vezető továbbra is összekapcsolta az életmódújítást és a művészeti avantgárdot, az 1940-es években, részben a NÉKOSZ-ból örökölt népi szemléletet a nép kommunista felemelésének gondolatával, s mindezt a klinikai megértő szemlélettel.

Sajátos emberi és intellektuális fölényét azonban Mérei mindig megőrizte. Mérei, miközben avantgárd közegekben élt és avantgárd közegeket inspirált, sosem lett valamilyen öreg motoros. Mindig megőrizte autoritását, s mindig igyekezett autoriter módon irányítani a rábízottakat vagy hozzá fordulókat.

Az intézményes hatalom ingatagságával kapcsolatos élmények Méreinel a *spontaneitás kultivációjához* is elvezettek. Felfogása a spontaneitás és a spontán csoportformálódás folyamatait helyezte előtérbe a tudományban, a szakmai alkalmazásokban és a magánéletben is. Elméleti újítás volt ebben a spontaneitás mozgalomban, hogy Mérei egy új, *kiterjesztett szociometriai módszert* vezetett be. A szociometria és a csoportlélektan Magyarországon az 1960-as években, Mérei börtönből való szabadulása után váltak uralkodó irányzattá a szociálpszichológiában. Mérei *Moreno* 1934-es módszerének kiegészítését már 1948-as könyvében bemutatta. Két újítása volt: az egyik, hogy a csoportban érvényes társas viszonyokat és csoportfolyamatokat részletes mutatókkal osztályozni próbálta (Mérei 1971), a másik, részben Wallon hatására is, Moreno szimpátiaalapú választásait kiegészítette számos funkcionális választási kérdéssel, olyanokkal, hogy „Ki a legjobb vezető a csoportban?“, vagy „Ha az osztály erkölcsi kérdések elbírálására fegyelmi bizottságot alakítana, ki lenne a legalkalmasabb a vezetésére?“ vagy „Ha az edzőjük megbetegedne és egy csapattagnak kellene őt helyettesítenie, ki lenne erre a legalkalmasabb?“

A szociometriai tevékenységnek a szocialista társadalomban volt egy kihívó politikai üzenete. Többről volt szó, mint hogy körökkel és nyilakkal rokonszenv és ellenszenv viszonyokat mutatunk ki egy csoportban. Az 1960–1980-as években a magyar társadalom *de facto* erős hierarchiakon és a feljebbvalókhöz való lojalitáson alapult. A társadalmi szerveződés bürokratikus volt az egyetlen Párt uralta Magyarországon. Ezt

a társadalmi osztály, az osztályérdek és ehhez hasonló fogalmak jelentőségének hangsúlyozása kísérte. A spontán csoportok kiemelése és a természetes vonzalmon és képességeken alapuló csoportszerveződés elméleti és gyakorlati provokációnak számított. Ennek megfelelően mind a szociometria, mind a csoportalapú szociálpszichológia gyánús és csak részlegesen tolerált tevékenységek voltak. Elméletileg leszólták őket, mint az átfogó marxizmushoz képest „középszintű elméleteket”. A gyakorlatban is megvoltak a feszültségek, hiszen a spontán vagy érzelem- és vonzalomalapú csoportosítás szembeállításával a formálissal és hierarchikussal egy olyan társadalomban ment végbe, ahol nagy szócséplés volt a közösségi szerveződésről, s a társadalomnak az egyénnel szembeni fölényéről. „A szociometria a rejtett hálózatról szól: az informális világról, amelyhez a centralizált szabályok, a hivatalos értékrend és autoritás sosem ér el [...] Mérei egész értékrendszerével, intellektuális irányultságával és köznapi életmódjával Magyarországon a »rejtett hálózatok« fogalmának egyszemélyes hírnöke, birtokosa és szenvedélyes prófétája volt – és szembeállása a Kádár-rendszerrel, a »bürokratikus államszocializmussal« e téren jelent meg.” (Erős 1991: 17.)

Mérei követői és más, alternatív társas szerveződések képviselői a magyar társadalomban, már a politikai ellenzéki séget évtizeddel megelőzve is a hivatalos közösségiséggel szemben a *spontán szerveződések*et hangsúlyozták. A mögöttes rejtett utalás szerint a hivatalos csoportok, vezetőikkel együtt egyszerűen rosszak. A hivatalosság rosszabb hatásokkal választ ki vezetőket. Mi vagyunk az alternatív igazi vezetők, hangzott az illúzióit vesztett és kitagadott kommunista üzenete. „A szociometria tehát részben a politika helyettesítője volt: egy olyan szerveződést sugallt, amely *érdemi szavazáson és választáson* alapult, ami egyáltalán nem létezett a magyar hivatalos politikában. Az érzelmekre és a közvetlen társas erőre helyezve a hangsúlyt, a szociometriának rejtett, fenyegető üzenete volt.” (Pléh 1998: 160.)

Ez együtt járt a csoportlélektan demokratikus üzeneteinek hangsúlyozásával. Méreinek nagy szerepe volt a *Lewin, Lippit és White (1939)* vezetési stílusokról szóló óvodai kutatásait bemutató népszerű rövid magyar dokumentumfilm (s annak hosszabb módszertani változata) létrejöttében. Az 1968-ban Vas Judit rendezésében készült (<https://www.youtube.com/watch?v=satfAW5Ksoc>) magyar Lewin-film üzenete az volt, hogy a demokratikus csoportkultúra hatékonyabb, mint az autokratikus és a *laissez faire* szerveződés. Visszatérés ez a korai szocialista demokrácia eszméihez, noha Mérei egykor abban hitt, hogy a centralizáció összekapcsolható a népi demokratikus értékekkel.

A szociometria alapkutatói és alkalmazott erőfeszítései mellett Mérei köré nem hivatásos csoportok sokasága szerveződött. Először a művészetben (*K. Horváth 2009*), azután a pszichológiai képzésben és a csoportterápia képzésében és gyakorlatában. Az 1970-es évektől nem hivatalos egyetemzerű csoportszerveződések jöttek létre, ahol a csoportkapcsolatok összetartozást, tréninget és támaszt jelentő ereje megtapasztalható volt. Az elsődleges csoportok és azok elsődleges hangsúlya Mérei számára az emberhez méltó élet összetartó tényezői voltak és az egyéni integritás megőrzésének kulcsai egy olyan merev társadalomban, amely mindenütt a középszerűséget preferálta. Ahogy *Lányi (1999)* rámutatott, a családott kommunista Mérei számára a kiscsoportok spontaneitása egy utópista, laza marxista üzenetet őrzött meg. A kisközösségek a társadalmi kísérletek és a társadalmi ígéretnek központjai voltak. A szocializmus és a háború előtti korban eredetileg megvolt baloldali orientációjú hangsúly az élet nem hivatalos moz-

zanatain – ekkorra, a hivatalos szocializmus világában – a természetes csoportok és természetes vezetés elméletileg megalapozott ökológiai fülkéjévé vált.

Mérei magyarul csak elhunya után megjelent interjújában maga is elmondta, hogy a kics csoport a menekülés útja volt a kommunista társadalmi utópiában csalódott politizáló ember számára, s ugyanakkor egy vízió alapja is az erős állammal szemben. Olyan, mintha egy 21. századi csoportalapú zöld manifesztumot olvasnánk, 1980-ból, egy kiábrándult kommunistától, aki, mint maga is tudta, egykori elvtársai állandó belügyi megfigyelésének is tárgya és áldozata (Gál 2013). „Kics csoportba menekülők, ahol egyenlő vagyok, ahol mindenkit ismerek, ahol bizalmasan lehetek. Ebben a kics csoportban töltöm az életemet, miközben teljesítem a kötelességeimet is az integrációban. Az erős állam nem tűri a kis közösségeket. Elkezdődik a háború a kis közösségek és a nagy integrált államapparátus között. Ez a háború fogja jellemezni a harmadik évezredet, legalábbis annak kezdetét. Sok feszültséget termel ez az egyén életében, de csak akkor, ha az egyén nem vállalja ezt a bizonyos kics csoportot, hanem dolgozik, aztán leül a tévé elé, és lefekszik: tehát nem barátoskodik, nem csatlakozik valamilyen kics csoporthoz. Ez a magatartás megöli a kreativitást. A kreativitás a kics csoportokban fejlődik ki az emberben. A kreativitásra óriási szüksége van az integrált apparátusnak is! Ezek az ellentmondások szinte megoldhatatlanok, de éppen ezért mutatnak az emberiség jövője felé. A jövő éppen antinómiákból születik. Persze arra kell törekedni, hogy ez az antinómia megszűnjön, és más antinómia lépjen a helyébe. De most ez az antinómia még nagyon benne van az életünkben.” (Mérei in *Hernádi 1987*: 595.) A társas médiumok veszekedései, a csoportok bezárulása jól mutatják, hogy ezek az előrevetített feszültségek a magunk készíttette technológiákban is előjönnek.

Ez a csoportmózzanat jelent meg abban is, ahogy Mérei a pszichodráma módszert egyén helyett csoportközpontúvá tette (Mérei et al. 1987). Mint Ajtony (2004) rámutatott, ebben szerepet játszhatott az eredeti Wallon-ihletés a társas kapcsolatok jelentőségéről az egyén formálódásában.

Mérei kétféle alkalmazott lélektana

Mérei fél évszázados pszichológusi pályája során kritikus iróniával kezelte a klasszikus laboratóriumi pszichológiát, amivel szemben egy személy, személyes jelentés és társadalmi meghatározottság alapú, konkrétabb pszichológiát próbált kialakítani. Hernádi Miklós szociológussal folytatott interjújában, mely angolul 1981-ben, magyarul csak Mérei elhunya után, 1987-ben jelent meg, őszintén rámutatott szkepszisére az akadémikus pszichológiával kapcsolatban, különösen, ami a fizioiógiai redukcionizmust, a korban modernizálódó idegtudományt illeti.

Hernádi a Max Weber-féle „tudományos értékmentességről” kérdezte Méreit. „Én ezen a téren a pszichológiában kicsit »rossz gyerek« vagyok, ezért a magam véleményeként vegye figyelembe, amit mondok, függetlenül a szakma érdekeltségétől. Ami még Lewinnek is reménye volt, ti. hogy topográfaiilag, dinamikailag, számokba foglalva, formalizálva, kvantifikálva lehet megfogalmazni pszichológiai tapasztalatokat – nos, ezek szerintem fizioiógiai történésekre vonatkozó tapasztalatok voltak. A fizioiógiai történések értékmentesen is tárgyalhatók. A pszichés történések, tudjuk, egybefolyznak és ráépülnek a fizioiógiai történésekre, mégsem rögzítettek. Amikor már rögződnek, akkor már fizioiógiaiakká válnak. Ami lelki bennünk, az nem rögződik fizioiógiaiilag...

Gondolom, a genetikusok ezt úgy mondanák, hogy van egy-egy genetikai program, de ez csak keretet ad ahhoz, hogy abban sok minden lejátszódhassék. Egy ember fantáziája, érzelmi benyomásainak belső képre, belső szóra való átfordítása, szóval ami igazán lelki benne — igazából sohasem rögzíthető. Változik, csináljuk, alakul. [...] Ahol megszűnik, véget ér a fiziológiai, ott már olyan régió kezdődik, amely nem közelíthető meg teljes objektivitással. Nos, akkor hogyan? A magatartás tükrözi azt, ami lelki bennünk. A magatartás tanulmányozása megközelíti az objektivitást, de mégiscsak benne vagyok a megfigyelésben én, az értelmező. Egy kicsit mindig benne vagyok. [...] Úgy érzem, szűkül a pszichológia területe, és ennek örülni lehet. Kikerül belőle a fiziológiai meg a pszichofiziológiai szint. Végző soron csak az énen keresztül, magamon keresztül tudok vizsgálni.” (Mérei in *Hernádi* 1987: 590.)

Mérei úgy gondolta, hogy az akadémikus pszichológiától való elhatárolódást a pszichológia alkalmazásai felé való elmozdulás kell kísérje, akárcsak mentora, a francia Henri Wallon esetében. „Szerinte csak akkor van értelme a tudománynak, ha léteznek olyan gyakorlati területei, amelyekben előbb-utóbb alkalmazható is lesz. Elvont fejlődéslélektani vizsgálataiból is elkalandozott az alkalmazás felé: a klinikumba, vagy a reklám-, a munka- és a neveléslélektan területére.” (Mérei in *Papp* 1969: 78–79.)

Az alkalmazott pszichológus Méreinek ugyanakkor ezen belül kétféle identitása volt. Egyik tekintetben *technikus* volt, olyan, mint a *Cronbach* (1957) megfogalmazta „másik tudományos pszichológia” képviselője, az egyéni különbségek számmágusa. Mérei nagy erőfeszítéseket tett azért, hogy standardizálja a klinikai pszichológia hazai eljárásait.³

Ugyanakkor Mérei szerint a kvantifikációra csak a pszichológia hitele érdekében van szükség. „Az emberek időnként jobban hisznek a számoknak, mint a szavaknak.” A technikus Mérei mellett egy önmaga számára is felismert, guru-mágus szerepet is játszott. Így jellemezte az alkalmazott pszichológia készségeit: „tudománynak tartom-e a pszichológiát. A tudomány objektíven mutat ki mindent. A pszichológiát nem tartom tudománynak. Szívesen veszem, ha annak tartják, hiszen így nagyobb megbecsülésben van részem, de valójában mindig az jár az eszemben, hogy már anyám se tudta megmagyarázni, mennyi is egy csipetnyi só. Kicsit ilyennek érzem a pszichológiát. Tapasztalt emberek tapasztalata az emberi viselkedésről. Tapasztalataink révén kialakult bennünk egy olyan reakció mód is, amely hatásos. A pszichológia ugyanis hatékonyan tud gyógyítani, jól tud esetleg szervezni, kitűnő ötletei vannak a gyermeknevelésre, de nem úgy tudomány, hogy a történéseket objektíven rögzíteni is tudná. Veres Péter mondta: »A pszichológia csak annyit tud, amennyit mindnyájan tudunk.« Íróként volt igaz, mert a pszichológia valóban nem tud semmi olyat, amit az irodalom addig meg ne fogalmazott volna. Intuitív tudás lehetősége van benne, azután az objektív leolvasás lehetősége, és a kettő között mindig ott közvetít a tapasztalat. [...]

A pszichológia azonban feltétlenül tudomány abban az értelemben, hogy építkezik, rendszert alakít ki nemcsak a közvetlen interakciós tapasztalatokból, hanem más ta-

³ A kiindulópont ebben Mérei kedvenc Rorschach-tesztje melynek értelmezését egy füzetsorozatban, 1979-ben egyetemi jegyzetben, majd egy 2002-es összefoglaló könyvben „rögzítette”, de ugyanez érvényes a Mérei pszichometriai indítását adó Szondi-tesztre is. Ennek az attitűdnek az összefoglalója a *Mérei-Szakács-féle* (1974) pszichodiagnosztikai kézikönyv. *Szakács* Ferenc (2019), e téren a Mérei-féle pszichometriai hagyomány továbbvivője egy emelkedett emlékezésében méltatta ezt az örökséget. Ugyanez mondható el szociometriai munkásságáról is (*Mérei* 1971), ahol a csoportok jellemzésére 8–10 mutatót dolgozott ki.

pasztalok (tehát korábbi pszichológusok) tapasztalataiból is. [...] A pszichés történések világában csak [kontextustól függő] feltevések léteznek. Jelenségek, s ezeknek kissé mesterséges magyarázata. De nem kivételt nem ismerő törvények. [...] A pszichikushoz hozzátartozik, hogy csak konkrét feltételek közt játszódhat le, és a konkrét feltételek mindenképpen belejátszanak a kimenetelbe. Nincs kísérlet légtüres térben.” (Méreai in *Hernádi 1987: 592.*)⁴

Legfontosabb alkalmazott lélektani mozzanatként Méreai a csoportgondolkodás előtérbe állítója a magyar társadalomtudományban és a pszichológiában is. Méreai mint értelmező klinikus, mint egyik utolsó, Carl Rogersről szóló írásában (*Méreai 1987b*) kifejtette, a kliensek kibontakoztatását, fejlődését, alakítását tartotta a klinikai munka céljának. Egy olyan megértő és elfogadó hozzáállást, mely minden emberben, így a betegben is nem csupán determináltságot, hanem jövőalakítást lát.

Méreai visszatérő dilemmája az volt, hogy hitt abban, hogy azokat a polgári eszméket, melyek a modern művészethez és a modern, individualizált emberkép kialakulásához vezettek, össze lehet kapcsolni a kommunista elkötelezettséggel. Ez volt egyéni életének, és szakmai életének is a drámája. Az életútban mindig polgár maradt, aki tanítványai egy részének még az 1970–80-as években is a marxista szemléletű pszichológiát propagálta egy kiművelt polgár kontextusában. Mindig valamiféle belső ellentmondást hordozott, amit követői és tanítványai nemigen vettek észre. Egyik részük a mozgalmárt, másik részük a pszichotechnikust, harmadik típusuk az életmódgurut követte, míg a művészek Méreai friss szemét és elaborációs élettanácsait követték, mint életfilmjének készítője, Forgács Péter is.

Méreai alkotó élete számomra azt példázza, hogy a 20. század közepén milyen nehéz volt a baloldali innovatív pszichológusok dolga is, amikor a marxizmusnak és a kommunista párt politikai gyakorlatának, valamint a polgári citoyen értékeknek az összekapcsolására törekedtek. Méreai megpróbálta összekapcsolni a kommunista elméletet a polgári egyenlőségi hagyománnyal, a kollektivitást az individualitással, a társas élet központi szerepét a karteziánus elkötelezettséggel. Élete drámája a munkákban is benne rejlő ellentmondást mutatja meg. A liberalizmus és a baloldali, kommunista értékek között igen nehéz a dialógus. Ezt nem mindenki véli így. *K. Horváth Zsolt (2019c: 78)* úgy látja például, hogy a lehetőség megvolt, csupán a megvalósítás volt rossz. „A mellérendelő viszonyok sokaságából építkező, az állam által szorgalmazott emancipatorikus köznevelés egyszerre volt egyenlőségelvű demokratikus és egyszerre volt államszocialista, még ha a kor adta keretek között, a hosszabb időtartamban –

⁴ Az interjú készítő Hernádi megkérdezte Méreaitól, hogy vajon az intuicionista alkalmazott lélektan melletti elkötelezettsége nem viszi-e el a lélektan lágy irányába. A tisztázás során Méreai elmagyarázta, hogy amit a pszichológiában általában lágynak tartanak, az az ő számára *konkrét*. „Amit ön lágy témának nevez, én inkább konkrét témának nevezném: életben, valóságban, viszonylatokban előadódó konkrétumok, mint mondjuk a féltékenység vagy a testvérlét számos kompromisszuma, vagy a kaland. Sok pszichológus olyasmiről ír, ami absztrakció, a valóságban nem létezik; az ilyen téma ha nem is kemény, de száraz. Én *sec* és *mouillé* különbségét látom inkább a témákban. A »nedves« téma be van áztatva a valóságba. Szokták rám mondani, és én ezt örömmel elfogadom, hogy a pszichológiában szatócs vagyok. A szatócsüzletben ugyanis nem »vitamint« árulnak, hanem karalábét, karfiolt vagy sárgarépát. Nekem nincs absztrakt mondanivalóm. Nekem van mondanivalóm a pár és a csoport problémáiról, de nem a »társadalmi dinamikáról«. De ezeket a lágy témákat nem csak lágy fogalmakkal lehet leírni. Én a lágy témákat a pszichológia realitásainak tartom. [...] Ha felhasználom a kvantifikációt, csak azért teszem, mert a szakma megköveteli. Olykor a számoknak jobban hisznek, mint a szavaknak.” (Méreai in *Hernádi 1987: 596.*) Ez a konkrét pszichológia úgy is tekinthető, mint folytatása *Politzer (1928/2003)* konkrét pszichológia iránti igényének.

sajnálatos módon – mindkettő elbukott metapolitika maradt is.” Ugyanakkor Mérei példája talán épp azt mutatja meg, hogy az eszmével is lehetnek gondok: hiába számos megoldási javaslata, rendre eszmei okokból került perifériára.

Nehéz az is, hogy milyen összhangot lehet találni a politikai elköteleződés és a pszichológiai munka között. Mérei életének és munkásságának emberi üzenete ugyanakkor, hogy a nyitottság és az „átbeszélés” a kerítések fölött fontos rezilienciát biztosító értékek, Mérei a már említett kifejezésével, az elaborációhoz vezető feszültségek.

A kiinduláskor túlpolitizált szakmai élet el tud vezetni fontos társadalomtudományi felismerésekhez. Ezen túlmenően termékeny lehet a kvantifikáció és a „megértés”, valamint az autoritás és az informális guru szerepek közti feszültség is.

A szakmai belső feszültségek a klinikai mozgalom két örökösénél, a folytatásban is megmutatkoznak. Szakács Ferenc a laboratóriumot fejleszti és a klinikai pszichológia mint identitás kialakításának továbbvivője. Bagdy Emőke viszont a Lipótmezei Klinikai Pszichológiai Tanszék vezetőjeként a képzés irányítója lett, majd vagy 15 éven keresztül az Egészségügyi Minisztérium Klinikai Akkreditációs Bizottságának vezetője. Máig, igencsak máig eltérő irányokat képviselnek ők. Szakács a kicsit szárazabb, szigorúbb, szisztematizálni igyekvő Mérei–Szakács-tankönyvek szerzője, aki ugyanakkor emberileg a liberális életmóddal és a liberális politikákkal áll kapcsolatban. A másik oldalon Bagdy Emőke fellépéseiben a szinte vallásos prédikálás felé viszi el a pszichológiát, tartalmában pedig egyházi és népi szlogenekkel színezi azt, míg politikájában és emberi magatartásmintájában a merev szerepképzést kapcsolja össze a politikai jobboldalissággal.

Mérei elemi szocialitás koncepciója is követőkre talál. Ennek egyik kidolgozott változata ma Csibra és Gergely (2007; Gergely–Egyed–Király 2007) természetes pedagógia elmélete. Ez a felfogás a társas viselkedés és szándék értelmezést kiinduló biológiai feltételnek tartja. Méreitől eltérően azonban már a fél évesnél kisebb babákat sem tartja Robinsonnak. Az elmélet egyik kidolgozója, Gergely György pedig Mérei famulusa volt.

IRODALOM

- AJTONY, Á. (2004) Un moment de l'histoire du psychodrame : Ferenc Mérei et Henri Wallon. *Bulletin de psychologie*, Vol. 57 (4). No. 472. pp. 419–422.
- BAGDY E., FORGÁCS P. & PÁL M. (1989, eds) *Mérei emlékkönyv*. Budapest, Anima.
- BAJOMI L. E. (1986) Mérei–Mák. *Kritika*, Vol. 15. No. 11. pp. 22–25.
- BENEDEK I. (1991) Szondi anekdotárium. *Valóság*, Vol. 34. No. 2. pp. 76–86.
- BORGOS A. (2006) „Egy mutatóanyag forgatókönyve.” Motívumok Mérei Ferenc pályájából és személyiségéből, nyilatkozatai és tanítványai tükrében. In: BORGOS A., ERŐS F. & LITVÁN G. (eds) *Mérei. Élet-mű*. pp. 11–34.
- BORGOS A., ERŐS F. & LITVÁN G. (2006, eds) *Mérei. Élet-mű*. Budapest, Új Mandátum.
- CHARMASSON, T., MÉCHINE, S. & PAROT, F. (2001) Les archives d'Henri Wallon. *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, Vol. 5. pp. 117–142.
- CRONBACH, L. J. (1957) The Two Disciplines of Scientific Psychology. *American Psychologist*, Vol. 12. pp. 671–684.
- CSIBRA G. ÉS GERGELY Gy. (2007) Társas tanulás és társas megismerés: A pedagógia szerepe. *Magyar Pszichológiai Szemle*, Vol. 62. No. 1. pp. 5–30.

- ERŐS, F. (1991) An Optimist of the Soul. Ferenc Mérei Reviews. *Books – Budapest Review of Books English Edition*, Vol. 1. pp. 14–19.
- ERŐS F. (1995) Mérei Ferenc életműve és a magyar szociálpszichológia. In: Kiss Gy. (ed.) *Pszichológia Magyarországon*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. pp. 123–136.
- ERŐS, F. (2017) Social Psychology in Formation in Hungary: 1960–1990s. *European Yearbook of the History of Psychology*, Vol. 3. pp. 201–218.
- FORGÁCS P. (1987) *Epizódok M. F. tanár úr életéből*. Mérei Ferenc portré film. Budapest, Balázs Béla Stúdió.
- GÁL É. (2009) Mérei Ferenc és társai „ellenforradalmi szervezkedése”, 1957–1959. *1956-os Intézet Évkönyv*, Vol. 16. pp. 9–74.
- GÁL É. (2013) *Lejáratás és bomlasztás. Tudósok, tanárok a titkosrendőrség látókörében*. Budapest, Corvina – Nagy Imre Alapítvány.
- GERGELY GY., EGYED K. & KIRÁLY I. (2007) A természetes pedagógiáról. *Magyar Pszichológiai Szemle*, Vol. 62. No. 1. pp. 107–125.
- GLEIMAN, A. (1948/49) La force du social. *Miroir des Lettres Hongroises*, No. 5. pp. 102–108.
- GLEIMAN A. & MÉREI F. (1947) *Az ember élete*. Tankönyv a 7. osztály számára. Budapest, Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium.
- GOLNHOFFER E. (2004) *Hazai pedagógiai nézetek. 1945–1949*. Veszprém, Iskolakultúra.
- GOLNHOFFER E. & SZABOLCS, É. (2013) Lázár György és a magyar pedológia – mítosz és valóság. *Magyar Pedagógia*, Vol. 113. No. 3. pp. 133–151.
- HAVAS E., GLEIMAN A. & MÉREI F. (1948) *Az ember élete*. Tankönyv a 8. osztály számára. Budapest, Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium.
- HERNÁDI M. (1987) „Nekem nincs absztrakt mondanivalóm.” Beszélgetés Mérei Ferencel. *Magyar Tudomány*, Vol. 94. pp. 588–597.
- HUSZÁR T. (1995) *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- JORAVSKY, D. (1987) L. S. Vygotskii: The Muffled Deity of Soviet Psychology. In: M. G. ASH & W. R. WOODWARD (eds) *Psychology in Twentieth-Century Thought and Society*. Cambridge, Cambridge University Press. pp. 189–211.
- K. HORVÁTH, Zs. (2009) L'extension du domaine de la vie privée. Ferenc Mérei et le groupe « Tribu » à Budapest, 1950–1956. *Histoire@Politique. Politique, culture, société*, No. 7, janvier-avril. pp. 1–10.
- K. HORVÁTH Zs. (2011) *Kívül. Perembhelyzet és a habitus formálódása Mérei Ferenc élettörténetében*. PhD-értekezés. Budapest, ELTE.
- K. HORVÁTH, Zs. (2019a) *The Production of Creativity. The Politics of Ferenc Mérei's Psychological and Educational Approach*. In: *Creativity Exercises. Emancipatory Pedagogies in Art and Beyond*. Berlin–Leipzig–Budapest, Sternberg Press – Galerie für Zeitgenössische Kunst – Transit. pp. 343–353.
- K. HORVÁTH Zs. (2019b) Új iskola – új társadalom. Mérei Ferenc és a demokratikus iskola kísérlete Magyarországon, 1945–1948. In: KOLOH G., PAPP V. & TÖTŐS Á. (eds) *„Eloszta bőkezűen; és termő fa gyanánt.” Tanulmányok Kövér György születésnapjára*. Nagyvárad, Rodosz. pp. 281–297.
- K. HORVÁTH Zs. (2019c): Kollektív emlékezet, kollektív képzet, együttes élmény. *Magyar Filozófiai Szemle*, Vol. 63. No. 3. pp. 63–80.

- KATONA A. (2017) Az általános iskola 70 éve – a történelemtanítás felől szemlélve I. Az általános iskola létrejött és első éve az államosításig. A rövid demokratikus időszak történelemtanítása (1945–1948). *Könyv és Nevelés*, Vol. 19. No. 2. pp. 75–97.
- KISS P. (2019) Hármassugrás: a magyar szociálpszichológia csúcsteljesítményei és recepciójuk itthon és külföldön. In: PLÉH Cs., CSÉPE V. & MÉSZÁROS J. (eds) *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet*. Budapest, Gondolat. pp. 262–310.
- KNAUSZ I. (1986) A magyar „pedológia” pere 1948–1950. *Pedagógiai Szemle*, Vol. 36. pp. 1087–1102.
- LÁNYI G. (1999) Ki volt Mérei Ferenc? *BUKSZ*, Vol. 11. No. 1. pp. 52–75.
- LÁZÁR Gy. (1950) A magyar pedológia visszavonulási taktikája. *Társadalmi Szemle*, Vol. 5. Nos 3–4. pp. 250–276.
- LEWIN, K., LIPPITT, R. & WHITE, R. K. (1939) Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created Social Climates. *J. of Social Psychology*, Vol. 10. pp. 271–29.
- MAURY, L. (1995) *Wallon. Autoportrait d’une époque*. Paris, Presses Universitaires de France.
- MÉREI F. (1942) *A pályaválasztás lélektana*. Budapest, Unitas.
- MÉREI F. (1945) *A gyermek világnézete*. Gyermeklélektani Tanulmány. Budapest, Anonymus.
- MÉREI F. (1947a) *Az együttes élmény*. Budapest, Officina.
- MÉREI F. (1948) *Gyermektanulmány*. Budapest, Új Nevelés Könyvtára.
- MÉREI, F. (1949a) Group Leadership and Institutionalization. *Human Relations*, Vol. 2. pp. 23–29.
- MÉREI F. (1949c) A burzsoá objektivizmus a gyermeklélektanban. *Magyar Pedagógia*, Vol. 57. No 1. pp. 68–78.
- MÉREI F. (1949d). Makarenko, a szocialista építés nevelője. *Embernevelés*, Vol. 5. No. 4. pp. 185–192.
- MÉREI F. (1967a) A gyermek lelki fejlődése világképünkben. Henri Wallon 1879–1962. *Valóság*, Vol. 10. No. 9. pp. 11–18.
- MÉREI F. (1967b) A pár és a csoport. Csoportdinamikai kísérlet gyermekeken. *Pszichológiai Tanulmányok* 10. pp. 153–158.
- MÉREI F. (1971) *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest, Közgazdasági.
- MÉREI F. (1981) Jean Piaget (1896–1980) *Magyar Pszichológiai Szemle*, Vol. 38. No. 1. 91–93.
- MÉREI F. (1985) Demokrácia az iskolában. *Neveléstudomány és Iskolakutatás*, Vol. 4. No. 3. pp. 7–90.
- MÉREI F. (1986a) *Lélektani napló*. Szerk. Forgács Péter. Budapest, Művelődés-kutató Intézet.
- MÉREI F. (1986b) „...vett a füvektől édes illatot.” Budapest, Műzsák.
- MÉREI F. (1987a) A peremhelyzet egyik változata: a szociálpszichológiai kontúr. *Pszichológia*, Vol. 7. pp. 1–5.
- MÉREI F. (1987b) Carl Rogers. *Pszichológia*, Vol. 7. pp. 5–18.
- MÉREI F. (1989) Az utalás. Az élményközösség szemiotikai többlete. In: MÉREI F.: *Társ és csoport*. Budapest, Akadémiai Kiadó. pp. 264–288.
- MÉAREI, F. [sic] (1994) The „Togetherness Experience”. A Sociopsychological Experiment Carried Out with Children. *Journal of Russian and East European Psychology*, Vol. 32. No. 5. pp. 41–62. DOI: 10.2753/RPO1061-040532
- MÉREI, F. (1997) Allusion as a Semiotic Surplus of Joint Experience. *Journal of Russian & East European Psychology*, Vol. 35. pp. 6–48.

- MÉREI F., AJKAY K., DOBOS E. & ERDÉLYI I. (1987) *A pszichodráma önismereti és terápiás alkalmazása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MÉREI F. & SZAKÁCS F. (1974) *Klinikai pszichodiagnosztikai módszerek*. Budapest, Medicina.
- MORENO, J. L. (1934) *Who Shall Survive? A New Approach to the Problem of Human Interrelations*. New York, Beacon House.
- PAPP Zs. (1969) A pszichológia útjain. Beszélgetés Mérei Ferencsel. *Valóság*, Vol. 12. No. 12. pp. 77–85.
- PAVÓN-CUÉLLAR, D. (2017) *Concepts for Critical Psychology: Disciplinary Boundaries Rethought. Marxism and Psychoanalysis: In or Against Psychology?* London (UK), Routledge.
- PLÉH Cs. (1998) *Hagyomány és újítás a pszichológiában*. Budapest, Balassi.
- PLÉH, Cs. (2021) Two Versions of Marxist Concrete Psychology: Politzer and Mérei Compared. *History of Psychology*, in press.
- POLITZER, G. (1928/2003) *Critique des fondements de la psychologie*. Paris, PUF.
- POLITZER G. (1972) *A filozófia és a mítoszok*. Budapest, Kossuth.
- RUBINSTEIN S. L. (1934/2004) A pszichológia problémái Karl Marx munkáiban. In: PLÉH Cs. & GYÖRI M. (eds) *Olvasmányok a kísérleti pszichológia történetének tanulmányozásához*. Budapest, Osiris. pp. 895–910.
- SÁSKA G. (2011) *Új társadalomhoz új embert és új pedagógiát! A XX. századi egyenlőségpárti és antikapitalista pedagógiákról*. Budapest, Gondolat.
- SZAKÁCS F. (2019) Mérei Ferenc és a hazai klinikai pszichológia sztenderdjei. In: PLÉH Cs., CSÉPE V. & MÉSZÁROS J. (eds) *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet*. Budapest, Gondolat. pp. 395–400.
- SZEMZŐ P. (1946) A Magyar Újság és az Új Szó. *Magyar Könyvszemle*, Vol. 70. pp. 90–94.
- VALACHI, A. (2008) Entretien avec Livia Nemes. *Le Coq-héron*, Vol. 2. No. 193. pp. 32–84. URL: www.cairn.info/revue-le-coq-heron-2008-2-page-32.htm. DOI: 10.3917/cohe.193.0032. [Letöltve: 2008. 01. 20.]
- VIGOTSKIJ, Sz. L. (1930/1971) Az instrumentális módszer a pszichológiában. In: uő. *A magasabb pszichikus funkciók fejlődése*. Budapest, Gondolat. pp. 267–275.
- WALLON, H. (1958) Le role de l'autre dans la construction du moi. *Enfance*, Vol. 12. pp. 277–286.
- ZAZZO, R. (1980) *Pszichológia és marxizmus. Henry Wallon élete és műve*. Ford. MÉREI FERENC. Budapest, Gondolat.

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek.